

JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat (2020)

Amb el cor al paper. Història i teoria de les cartes d'amor

Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona (Servei de Publicacions), 525 p.

ISBN 978-84-4909-322-7

Amb el cor al paper. Història i teoria de les cartes d'amor és una obra marcadament ambiciosa lligada al monumental projecte en desenvolupament *Epicat*. El títol del llibre, però, no fa justícia als continguts que s'hi tracten: l'assaig de l'autora transcendeix en grau considerable el que caldria esperar d'un tractat epistolar amorós a Occident. Hi convergeixen l'epistemologia i la metafísica (la carta com a abstracció de la realitat de l'individu i el transvasament de si mateix al paper, alhora que la idealització d'aquell que és estimat; fins i tot planteja elements existencialistes), l'antropologia (la carta com a ritual social, per iniciar, mantenir, demostrar, trencar i/o dominar una relació amorosa), la literatura (el gènere epistolar *per se*), la psicologia (entendre teories de dominància, com la de Bourdieu, com a mitjà per donar satisfacció a les necessitats carnals, etc.), la lingüística (metalingüística pròpiament, alhora que història de la llengua i trets dialectals, entre d'altres), l'estètica, el gènere (motius, tòpics i realitats socials que presenten les cartes dels homes i les dones) i la història; no només de l'epistolografia amorosa, sinó de l'epistolografia en majúscules, en el seu decurs històric. Sumat això a la necessària perspectiva de gènere que travessa l'obra, s'entén que el resultat siguin cinc-cents pàgines on l'autora plasma les seves inferències marines amb allò que Plini el Jove (61-c. 112), reconegut com a major epistològraf de tots els temps, considerava el millor de tots els mestres: la pràctica.¹

1. *Usus, magister egregius*. Plini el Jove: *Epistolae*, I, 20. Del jove Plini se'n poden extreure moltes lliçons: d'una banda, ell és, juntament amb Tàcit (c. 55-120) i Sue-

La mal-leabilitat i l'intimisme del format epistolar permeten descobrir la biografia i l'abstracció que els redactors feien del món que els contenia; és un testimoni de primer ordre que aprofundeix allí on les fonts documentals no ho fan. Aquesta concepció, la de fer història a través dels epistolaris masculins i femenins, preguntant-se també per la perspectiva dels nens (combate el paradigma de l'«adultisme», d'acord amb la professora), permet entendre el llibre també com un manifest o una crida, una reivindicació, a considerar els tres punts anteriors.² Efectivament, en les darreres dècades s'ha popularitzat en l'acadèmia el que s'anomena «història dels sentiments i de les emocions»,³ que amb raó es pregunta primer per l'enteniment i la dinàmica dels anteriors en diferents períodes cronològics, així com per les passions

toni (c. 70-post. 122), un dels historiadors coetanis més rellevants dels flavis; i ell en solitari durant els regnats de Nerva (30-98) i Trajà (55-117). Les seves nombroses epístoles no només contenen informació històrica; són el retrat d'espais, costums i personalitats del seu temps. També, en forma de carta al seu amic Tàcit, Plini feu la primera descripció d'una erupció volcànica (la del Vesuvi l'any 79, que sepulrà Pompeia i Herculà).

2. No present, però, en l'obra tan nítidament com els casos anteriors, també s'hi exhibeixen qüestions sobre l'amor per les mascotes.
3. Malgrat que els orígens de la historiografia sentimental són difícils de datar, els antecedents els trobem en l'antropologia i sociologia de Marcel Mauss (1872-1950) i Norbert Elias (1887-1990). Probablement, els historiadors més destacats en el camp han estat Peter Stearns (1936), Barbara H. Rosenwein (1945) o William M. Reddy (1947).

que, cal no oblidar-ho, han estat elements motrius d'aquells éssers que les han protagonitzat, complements alhora de les cròniques i dels relats oficials, per norma general, més benivolents.⁴ Les cartes d'amor tenen un rol crucial en aquest sentit: ultra els explicitats per l'autora, eren i són, a més, una necessitat emocional i social. Cal entendre que l'escriptura ordena i codifica els pensaments i això és especialment difícil, però útil, quan l'individu intenta esbrinar què és l'amor per a ell.⁵ Altrament, també es pot observar la carta d'amor com una vàlvula d'escapament d'una realitat constrictiva vers una ficció personal alliberadora. Aquestes concepcions són contingudes amb exposicions i sengles exemples de cartes d'amplis sectors socials (des de monarques o grans personalitats fins a soldats d'infanteria) i no fan altra funció que reforçar el fet que «és hora que la historiografia s'ocupi dels sentiments i de les emocions» (p. 40).

L'objectiu principal del llibre és entendre el tractament amorós occidental per carta al llarg de la història, des de l'Antiguitat clàssica fins a l'actualitat, finalitat que s'executa amb mèrit. L'obra inclou innumbrables meditacions i consideracions relatives a grans tractadistes com Ovidi (43 aC-c. 17 dC), sant Agustí (354-430), sant Tomàs d'Aquino (1225-1274) o Ficino (1433-1499), que plasmaren el constructe masculí de model de la dona idealitzada i virtuosa segons l'època. Alguns dels punts principals sobre els quals pivota l'obra són tractats exhaustivament. Pot fer la falsa sensació de certa repetició quan, en realitat, en cada opuscle, si bé la substància és la mateixa, el prisma conceptual canvia: a

voltes l'òptica és de pur tractament històric, altres sociològica, psicològica, etc.

La lectura del llibre convida a reflexionar sobre com i on es pot produir l'escriptura amorosa. Si bé no resulta trencador per part de l'autora voler analitzar l'amor en el màxim de contextos possibles —el llibre tracta les cartes en temps de guerra, entre progenitors i fills, entre parelles homosexuals,⁶ entre persones de països estrangers, les postals (amb un considerable tractament en l'obra), adulteris, epístoles entre amics, les cartes dels anomenats «bojos»,⁷ cartes en ampolles llençades al mar, en les novel·les i pel·lícules, cartes de les classes populars i benestants, la pedagogia en les cartes o l'impacte social en la modernitat de les cartes en revistes de gran

4. Rousseau (1712-1778), Freud (1856-1939) o Einstein (1879-1955), per esmentar només alguns dels molts casos continguts en l'obra.
5. L'autora insisteix que, en general, el seu estudi descansa sobre l'*eros*, que defineix com «l'amor entre dues persones no consanguínies» (p. 38).

6. Crida l'atenció que la majoria dels exemples provenen del món anglosaxó, des de monarques anglesos amb quasi segura homosexualitat com Guillem II (1060-1100) o Eduard II (1284-1327), fins a autors com l'irlandès Oscar Wilde (1854-1900).
7. Tal com apunta l'autora, la bogeria al llarg de la història no ha estat precisament el que avui en psicologia es diagnostica com a trastorn. Antigament, era una arma per desacreditar i neutralitzar l'enemic, moltes vegades les dones; també per menystenir aquelles persones que sobresortien. Entenc que fou també en realitat una arma hipòcrita: tot i que no s'hi aprofundeix gaire en el llibre, apunto que les biografies de no pocs grans genis han estat ben farcides de trastorns, especialment el bipolar. N'és un cas paradigmàtic el del físic i matemàtic Isaac Newton (1642-1727) i se'n poden destacar altres com Allan Poe (1809-1849), Da Vinci (1452-1519), Michelangelo (1475-1564) o l'exacerbada misogínia i asperger de Cavendish (1731-1810). Quan l'home sobresurt tant no s'acusa tant la crítica, i els detalls «més criticables» de la seva psique, visibles la majoria de vegades per carta, són generalment més desconeguts. Així, com s'assenyala al llibre, la bogeria primer de tot és quelcom que trenca uns paràmetres socials i culturals establerts i, per tant, cal silenciar-la.

tirada i consultoris, etc.—, no moltes obres actuals poden presumir, sota una mateixa portada, de contemplar l'amor epistolar sota el gran espectre de casos que ofereix la publicació, amb un fons bibliogràfic superb.

El llibre no només es remet a epístoles pretèrites, ans també es pregunta sobre si la carta d'amor continuarà existint en el futur i inclou cavil·lacions sobre com «s'escriu d'amor» actualment. El correu electrònic i el servei de missatgeria telefònica WhatsApp són els instruments pels quals les generacions més joves intercanvien missatges amorosos: l'autora veu en això una economia de paraules, estalvi de formes, ús d'emoticones que «simplifiquen i serialitzen l'amor», que no tenen en compte la sintaxi, però que, al capdavant, és la nova forma de transmetre amor per via digital. Assegura, tanmateix, que el format epistolar està lluny de desaparèixer per la substitució produïda, segons la professora, pels efectes del capitalisme, que imposa la immediatesa temporal amb les noves tecnologies, que tenen un paper imperant. Adjunta també les tesis de Zygmunt Bauman per explicar millor la concepció amorosa actual, més pròpia de l'anomenada societat capitalista: ràpida i directa. Aquest punt obre un possible front d'anàlisi molt complex que escapa a la intenció de l'obra, però cal pensar com és realment l'amor dels nostres temps, ben diferent del passat. S'ha alliberat dels constreyniments del passat o s'ha tornat per contra molt «primari»? La historiadora no assalta fets generacionals com l'ateisme de la societat o el poc prometedor futur laboral que espera a bona part dels joves occidentals, que els impulsa a una espècie de *carpe diem*; són aquestes influències que concorden amb el tòpic horacià explicat en la publicitat, les xarxes socials o a les sèries de les plataformes digitals, etc.

És una bona mostra de la transcendència del llibre (considerant el títol) i de la vocació de la seva autora, que esgrimeix coneixements de lingüística i psicologia, el

fet que aporti les conclusions de l'estudi social que va practicar amb nens de sisè de primària als quals va demanar escriure cartes amoroses. Malgrat que l'objectiu fonamental fos, en origen, comparar les cartes d'amor infantils de l'Antic Règim amb les actuals, en el capítol es destaca sobretot com a trets presents la manca de jerarquia familiar i un major grau d'introspecció en els nens, atès que, a través de les seves cartes, la professora, d'acord amb Freud, es preguntava sobre la modificació de la intel·ligència emocional (p. 331) segons s'assoleix l'edat adulta:⁸ el factor de l'enculturació, no present encara en els nens, produeix en ells un «estil directe i sincer» (p. 327), alhora que es manifesten els primers esforços i dificultats que representa plasmar la complexitat del seu món en verbs. Malauradament, la pèrdua documental, també resumida per l'autora, s'insereix en l'obra. Les consideracions documentals prevalien i prevalen sobre les sentimentals i això ha causat la destrucció de no poques cartes infantils i de les relacions amoroses (la majoria fracassades). És per això que, com diu la professora, disposar d'un epistolari complet és equivalent a posseir un arxiu complet que pot mostrar l'evolució psicològica del redactor.

L'obra reserva un bon grapat de pàgines al desenvolupament de la novel·la epistolar, especialment a les dels segles XVIII i XIX.⁹ Cal ressenyar com la historiadora veu en el gènere epistolar del segle XVIII un creixement quantitatiu i de popularitat entre la plebs. És innegable que la inserció de tantes obres i autors del Segle de les Llums, primer (que és el segle en el qual la historiadora està especialitzada), i després del XIX, allarga l'extensió del llibre. Els casos de fet cobreixen fins a l'actualitat amb les anomenades novel·les

8. Tanmateix, val a dir que la psicologia actual ja no entén exactament així aquests coneixements freudians.

9. «En el segle XVIII, la forma epistolar s'ensenyorejà de les lletres» (p. 346).

«emiliars» i publicacions en blogs. Potser es consideraria que les detallades explicacions dels trets fonamentals de cada novel·la que tria l'autora són supèrflues o redundants, però si es contempla més l'hermenèutica, crec que els fets considerats en les especificacions no remetent tant a la sinopsi com a la temptació de despertar al lector el *sapere aude* per endinsar-se en el gènere de la novel·la epistolar. Més interessant resulta la conclusió d'aquestes novel·les quan, en llegir-les, s'establiria als antípodes els precedents de la presa de consciència femenina, mentre que amb l'escriptura de cartes les dones també s'apropriaven dels seus sentiments i de les seves emocions.¹⁰ S'ha donat molta importància a factors com l'alfabetització des de la història de les dones, que lògicament permeté a les dones accedir a la lectura, però l'autora és certament aguda en destacar més el paper de la idealitzada novel·la epistolar romàntica del segle XIX. No hi ha ingenuïtat quan l'obra presenta a l'engròs exemples d'*epistolieres*, moltes de les quals, es plany l'autora, no han estat catalogades ni editades (p. 296-299). Altrament, no tot són novel·les epistolars... En efecte, en un segle tan cabdal com el de les Llums, en el naixement de moltes de les ciències i disciplines actuals, els artífexs que les inauguraren utilitzaven molt el format epistolar per comunicar idees. Addicionalment que no es tracta per tant «només» d'història dels sentiments, de les emocions o de la cultura, ans els historiadors de la ciència, inclús els científics, han hagut de recórrer directament o indirectament a les cartes dels pares de llurs disciplines.¹¹ Es

desprèn un cop més que les cartes poden adaptar-se, doncs, a pràcticament qualsevol situació comunicativa.

El llibre recupera algunes cartes del passat que s'afegeixen al text per bastir-ne la dissertació, especialment en el capítol de les cartes dels nens, algunes transcrites de manera literal, sense cap correcció. Referent a l'anàlisi formal aplicada en l'estudi, no es pot detectar cap manca de tècnica esperada *a priori*: el lèxic, la cal·ligrafia,¹² la metalingüística, els tòpics, la semiòtica, el suport d'escriptura, el context o situació comunicativa, l'ús de colors i perfums, el llenguatge no verbal (hàptica, cinètica i cronèmia), sensorial, etc. Totes les consideracions anteriors, tanmateix, no són plenament visibles en el text, però s'engranen en l'estudi (en cas de resumir-se, el llibre s'allargaria a bastament) i remetent a l'en-

que, possiblement, fou per assumptes amorosos. El jove matemàtic era conscient que no disposava de cap possibilitat de sortir viu del duel, però l'honor l'empenyia a realitzar-lo. La nit abans de l'enfrontament escrigué una llarga carta de comiat als seus éssers estimats on descrigué els seus descobriments, en el que posteriorment es coneixeria en la matemàtica com la teoria de grups de Galois; una part de l'àlgebra que permet, entre altres aplicacions, explicar per què una equació de cinquè grau o superior és irresoluble per radicals (teorema d'Abel-Ruffini). Aquella carta, que combina amor i tristesa, és alhora un dels documents més rellevants de la ciència matemàtica. Galois va morir d'un tret a l'estómac el 31 de maig de 1832 (PICKOVER ALAN, Clifford (2011). *El libro de las matemáticas: de Pitágoras a la 57ª dimensión. 250 hitos de la historia de las matemáticas*. Kerkdiel: Librero, 228-229 (trad. de Miguel Serrano Larraz, Sonia Saura Martínez i Joaquín Loste Ramos).

10. El pensament filosòfic i lingüístic de Ludwig Wittgenstein (1889-1951) és molt present en el tarannà de l'autora. Fins al punt de repetir-se més d'una vegada la màxima wittgenstiana: "El límit de les meves paraules també ho és del meu món."

11. Un exemple que sempre em resulta fascinant és el del brillant matemàtic Évariste Galois (1811-1832), un jove rebel que, amb vint anys, va trobar la mort en un duel

12. Tot i que no s'especifica al llibre, hi ha la possibilitat que l'autora hagi introduït conceptes de grafologia, considerada per nombrosos experts com una pseudociència. Potser tampoc seria vàlid descartar totalment la disciplina per la càrrega semàntica del substantiu anterior.

teniment del codi propi comunicatiu que són les cartes, amb les inherents limitacions de transmissió que també tenen. És certament necessari, d'altra banda, adoptar una actitud correcta d'estudi i interpretació de les cartes; cal evitar judicis moralistes i contextualitzacions amb el nostre present i cultura, i seguir les indicacions palesades en la publicació, que conté matisos instructius per al correcte estudi epistolar, sense arribar a ser un manual d'ús. L'holística integrada en les pàgines ja es pot començar a intuir des del començament de l'obra, ahora que s'estableixen símils que, en principi, podrien ser totalment diferents, però que tenen aspectes en comú, com les cartes dels emigrats i les dels nens de pares divorciats que han d'abandonar els respectius llocs d'origen.

El llibre comprèn altres característiques molt particulars: el llenguatge emprat i l'edició. Del primer cal dir que és sumament personalista (així ho defineix l'autora en la postdata: «Un text personal, absolutament meu» (p. 487). En qüestions més d'estil i format, el vocabulari és de registre acadèmic, com caldria esperar, i, per tant, no faria falta destacar-lo en aquesta ressenya... No obstant això, els vocables empordanesos i la inserció de trets més col·loquials fan que el text tingui un registre ben particular, en què es combinen mots cultes i de la parla popular amb dosis d'humor que amenitzen la lectura. Les moltes anècdotes personals que incorpora, juntament amb un estil directe i sense grans circumloquis, permeten entendre els conceptes i, ahora, apel·len el lector en àmplies qüestions. La conseqüència final de tot plegat no és altra que veure com, primer de tot, pel llenguatge i el tractament, *Amb el cor al paper. Història de les cartes d'amor* és una obra categòricament personal, i l'associació entre l'escriptora i la seva parla natal és tan gran que, abans de buscar una major projecció internacional escrivint en anglès (com admet), els seus esforços queden dictats en la parla del país, en la qual "tenia necessitat d'escriure".

Necessitats palpables en les cartes que hom escriu perquè així li ho demana llur esperit. No és casual, per tant, que l'estructura interna del llibre imiti pretesament l'anatomia de les epístoles, ja que el llibre queda definit en una salutació, un cos textual, un comiat i una postada. Els títols dels opuscles bé valen una menció, atès que són un recopilatori de versos, noms o parts de cançons, aforismes, frases fetes, dites populars, etc., que mantenen una relació de contingut amb els tòpics exposats.

Resulta complex intentar reduir tot el tractament epistolar que la professora realitza al llarg del llibre. Les cartes poden ser la primera causa de l'enteniment de factors històrics, puix que n'hi ha moltes que expliquen les situacions familiars (extenses o nuclears) que, en última instància, poden permetre l'observació renovada de les dinàmiques socioculturals històriques.¹³ Més enllà del que ja s'ha explicat en aquest text, convé ressaltar un cop més l'omnipresent i necessària perspectiva de la història de les dones i de la història de gènere en la publicació, com també la pretesa intenció divulgativa de l'autora, i veure com les paraules (i la seva escriptura, en aquest cas, per cartes) mantenen i mantenen una realitat sociocultural determinada, perquè són el reflex de les societats que les van engendrar, ahora que llurs redactors amb les seves paraules traslladen la realitat que els envolta al seu món abstracte. Així, davant de l'elevadíssim volum de cartes de l'època moderna i contemporània, especialment, cal recuperar i editar aquest vast oceà de patrimoni històric i cultural (amb una major col·laboració institucional que en certs espais geogràfics és bastant

13. Per exemple, la professora detecta que les jerarquies familiars patriarcalcs de l'Antiguitat romana (la *gens* i el *pater familias*) poden tenir continuïtat en altres esferes a l'Antic Règim, com en el sistema de «vasallatges» replicat en el feudalisme europeu a partir de finals del segle x (p. 479).

absent). No només ha de ser útil a la disciplina històrica, sinó també en tots els altres àmbits de les humanitats que estan involucrats en l'estudi epistolar, tal com mostra aquest llibre.

Les cartes són la via principal per accedir a la part més íntima de les persones, destacada o no en el decurs històric. Són el principal instrument per intentar comprendre els motius sentimentals que expliquen parcialment les accions humanes; serveixen per tant per acreditar o desmentir les biografies construïdes... I per a allò que més interessa els historiadors: desconstruir i reconstruir el passat de tantes maneres com sigui possible.¹⁴ Amb tot, és evident, m'atreviria a dir fins a l'axioma, que fer història sense considerar les emocions, que no cal titllar d'irracional¹⁵ seguint el paradigma de l'herència il·lustrada racionalista, és fer una història incompleta.

Álvaro Soto Hernández
Universitat Autònoma de Barcelona
<https://orcid.org/0000-0001-9624-3688>

14. Hi ha exemples de períodes històrics que s'han construït a partir de cartes, com el cas de les cartes de Tell Amarna, que contenen les relacions personals, polítiques i notarials, sota els que s'anomena «regals emmascarats», dels sobirans dels imperis del bronze mitjà d'Egipte i el Pròxim Orient que, per ús d'obsequis, realitzaven intercanvis comercials. Hi ha cartes que han canviat la història: August va tergiversar les cartes de Marc Antoni per tal de tornar el poble romà en contra seu i finalment destruir el seu rival, un fet que va inaugurar l'època imperial romana. Les cartes entre Kennedy i Khrusxov van més enllà del relat oficial de la crisi dels míssils de Cuba. Al respecte, recomano la lectura del llibre SEBAG MONTEFIORE, SIMON (2018), *Written in History: Letters that Changed the World*. Londres: W&N.
15. «Sentiments, emocions i racionalitat no són divergents» (p. 42).